ДЕРЖАВНА ПОДАТКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ УКРАЇНИ

# НАУКОВИЙ ВІСНИК

**Національного університету державної податкової служби України**

(економіка, право)

**1 (40)' 2008**

Ірпінь
2008

# НАУКОВИЙ ВІСНИК

Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)

Виходить 4 рази на рік

1(40) 2008

Видається з 1997 року

УДК 33/34 + 657


## ЗМІСТ


***Економіка***

**Тарангул Л.Л., Білецький А.А.** Регулююча та фіскальна роль митної служби при вступі України в СОТ ..... 6

**Ніколаєв В.П.** Макроекономічний аналіз житлової проблеми в Україні ..... 16

**Бортнік А.М.** Процесне управління діяльністю суб'єктів господарювання в контексті вступу України в СОТ ..... 27

**Мержинський Є.К.** Економіко-математичне моделювання регулювання регіонального розвитку з урахуванням стану зовнішнього середовища (на прикладі Запорізької області) ..... 32

**Мягкий В.О.** Активізація бюджетної політики у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіонів ..... 39

**Пелепей Н.П.** Національні стратегії інформатизації і моделі розвитку інформаційного суспільства ..... 43

**Максименко І.А.** Фінансові аспекти економічної діяльності держави в умовах глобалізації ..... 53

***Фінанси, грошовий обіг і кредит***

**Глущевський В.В.** Концепція адаптивного управління прибутком комерційного банку ..... 60

**Чуб О.О.** Ефективність банківського нагляду в контексті Базельської угоди ..... 67

**Власова С.В.** Особливості природної ренти як джерела фінансових ресурсів ..... 75

**Філей С.М.** Вплив фінансових ризиків на діяльність господарюючих суб'єктів ..... 83

***Податки***

**Андрущенко В.Л.** Передісторія оподаткування в християнській традиції ..... 88

**Воронкова О.М.** Удосконалення податкового менеджменту в Україні ..... 100

**Борейко Н.М.** Електронна комерція: загальна характеристика та особливості оподаткування ..... 106

УДК 330.1
**І.А. Максименко,**
***Національний університет ДПС України***

# ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

*У статті розглядаються фінансові аспекти економічної діяльності української держави в умовах глобалізації.*

*Financial aspects of economical activity of Ukraine in the globalization process are considered.*

***Ключові слова:*** *глобалізація, економічна діяльність держави, фінансова діяльність держави, світові фінансові ринки, фінансові ресурси.*

Однією з головних тенденцій розвитку світової економіки є посилення її глобалізації. За визначенням американського вченого Т. Фрідмена, глобалізація – це „неукротимая интеграция рынков, наций-государств и технологий, позволяющая индивидуумам, корпорациям и нациям-государствам достигать любой точки мира быстрее, дальше, глубже и дешевле, чем когда бы то ни было прежде" [1, с. 9–10]. Лауреат Нобелівської премії з економіки 2001 р. Джозеф Стіглиц дає таке визначення цьому явищу: „це – тісніша інтеграція держав і народів світу, причинена величезним зниженням цін транспортування і комунікації та зламом штучних бар'єрів потокам товарів, послуг, капіталу, знань і (меншою мірою) людей через кордони" [2, с. 32].

У 1986 році щоденний оборот світового валютного ринку (включаючи угоди спот, форвардні контракти і валютні свопи) становив 300 млрд доларів, у 1989 – 650 млрд, у 1995 – 1 200 млрд, у 1999 році – 1 500 млрд доларів. До 2001 року внаслідок введення євро, яка замінила більше десяти національних валют, оборот скоротився до 1 200 млрд доларів. Однак наступні роки оборот на валютних ринках зріс і досяг майже 1 900 млрд доларів щоденно. Надзвичайно зросла швидкість здійснення фінансових операцій (і, відповідно, колосальне зростання оборотів), коли багатомільярдні суми переводяться з одного ринку на інший за лічені секунди, тобто фінансовий ринок набув дійсно глобального характеру [3, с. 46–47].

За роки нинішнього століття надруковано велику кількість досить глибоких наукових праць, де з різних сторін висвітлюються зміст, фактори та наслідки процесу глобалізації економіки суспільства. Значну увагу аналізу сучасних глобалізаційних процесів, їх проявів у фінансовій сфері, розгляду місця і ролі національних держав, модернізації їх економічної діяльності приділяється і в дослідженнях вітчизняних учених [4, 5, 6].

Метою статті є розгляд фінансових аспектів економічної діяльності української держави в умовах глобалізації національної економіки.

У структурі економічної діяльності держави важливе місце посідає її фінансова діяльність. З одного боку, це процес формування фінансових ресурсів держави, а з іншого – процес їхнього використання. У цілому фінансова діяльність повинна забезпечувати фінансовими ресурсами реалізацію тактичних і стратегічних цілей економічної діяльності держави, сприяти нагромадженню фінансового потенціалу країни [7, с. 62–63].

Фінансова діяльність держави має свою специфіку в країнах з глобалізованою економікою та в країнах, де така економіка лише з'являється. Що стосується України, то вона за індексом глобалізації, який щорічно публікує журнал „Foreign Policy", посідає лише 43-тє місце та є останньою з усіх країн Центральної та Східної Європи у цьому рейтингу [8].

Повільне включення України у глобалізаційні процеси не сприяє залученню додаткових фінансових ресурсів для розвитку національної економіки, а такими можливостями необхідно скористатися, адже фінансові ресурси підприємств і банківської системи є вкрай обмеженими, і вирішувати тільки на їх основі завдання економічного зростання практично неможливо. Тому необхідно внести кардинальні зміни до стратегії фінансової діяльності держави для того, щоб, беручи участь у фінансовій глобалізації, максимально використовувати її позитиви та уникати втрат, відстоюючи при цьому національні інтереси.

Визначаючи стратегію фінансової діяльності української держави, необхідно врахувати наступне.

Відомі дві принципові системи фінансового забезпечення економічного розвитку в країні: 1) „фінансова система, заснована на банках" (bank based financial system), тобто, коли в центрі регулювання фінансів перебувають великі банки і через них здійснюється фінансування інвестицій. Дана система отримала розвиток у Європі, особливо в Німеччині, і її часто називають німецькою; 2) „фінансова система, заснована на ринку цінних паперів" (market based financial system), при якій переливи капіталу йдуть через фондові біржі, а інвестиції здійснюються у вигляді цінних паперів – акцій, облігацій і ін. Ця система регулювання характерна для США, і її невипадково називають американською. Вона насправді є органічним компонентом життя американців: майже половина населення США нині має у своєму розпорядженні цінні папери і бере участь в угодах на фондових ринках.

У 90-і роки було опубліковано ряд наукових праць, у яких автори намагалися визначити, як особливості структури фінансової системи впливають на економічний розвиток. Проведені за останні десять років дослідження з використанням методів кореляційного аналізу, з охопленням великої кількості країн (до 150) і показників розвитку фінансової системи й економічної динаміки (до 10) у цілому не виявили явних переваг якої-небудь однієї моделі. У конкретних історичних умовах кращою виявлялася або та, або інша. При цьому найбільш важливим є загальний рівень розвитку фінансового сектора [3, с. 47]. При порівнянні країн першорядного значення набувають якість і доступність фінансових послуг, а не те, хто саме – банки чи ринки цінних паперів – ці послуги надають. Деякі автори справедливо зазначають, що банки і ринки цінних паперів можуть відігравати взаємодоповнюючу роль в економічному зростанні. Наприклад, підсилюючи конкуренцію у сфері корпоративного контролю, надаючи альтернативні способи фінансування інвестицій, ринки цінних паперів можуть знизити потенційно шкідливі наслідки надмірної влади банків.

Отже, стратегія фінансової діяльності української держави в умовах глобалізації національної економіки повинна передбачати використання різноманітних регуляторів, які сприяли б нарощуванню фінансових можливостей як банківської системи, так і фондового ринку. Підхід

повинен бути творчим, пряме копіювання світових тенденцій і форм у цій сфері швидше зменшить, ніж наростить фінансовий потенціал країни.

Серед важливих ознак поглиблення глобалізаційних процесів – динамічність і якісно нові масштаби фінансових та інвестиційних потоків у просторі сучасної світової економіки, прискорення розвитку та інтеграції фінансових ринків.

Дослідницький центр McKinsey Global Institute (MGI) провів дослідження світових фінансових ринків і представив детальний аналіз фінансових активів більше 100 країн, починаючи з 1980 року. Дослідження дозволило виявити декілька суттєвих моментів. Зокрема, загальний обсяг світових фінансових активів на кінець 2003 року перевищив 118 трлн дол. США, а до 2010 року при збереженні нинішніх темпів розвитку він досягне 200 трлн. У 1993 році цей показник становив 53 трлн, а в 1980 – 12 трлн. дол. Глобальні фінансові ринки зростали швидше, ніж світовий ВВП [9, с.18]. У 2006 році світові прямі іноземні інвестиції продовжували зростати і досягли 1 306 млрд дол. США [10, с.15].

Доцільно зазначити, що глибинна функція міжнародних фінансових ринків у світовій економіці не просто перерозподіл фінансових ресурсів, але, перш за все, виявлення пріоритетних напрямів цього перерозподілу і, далі, в „переливах" фінансових потоків у цих напрямах. Фінансові ринки виконують, з одного боку, функції, властиві будь-якому ринку (комерційну, цінову, регулюючу, інформаційну), а з іншого – мають власні функції: мобілізації вільних грошових коштів; розподілу вільних фінансових ресурсів; перерозподільну; формування відсоткових ставок. Структура фінансового ринку багатогранна, її можна охарактеризувати ознаками, які містяться в таблиці.

**Таблиця**

**Структура фінансового ринку**

| № з/п | Ознаки | Структура |
|---|---|---|
| 1. | Залежно від цілей перерозподілу | – грошовий ринок;<br>– ринок капіталів |
| 2. | За ознакою мобілізації коштів | – ринки позик;<br>– ринки кредитів;<br>– ринки цінних паперів;<br>– ринки деривативів;<br>– ринки лізингових послуг;<br>– ринки довірчих операцій, стосовно свого грошового компонента |
| 3. | За місцем находження джерел коштів фінансових ринків | – внутрішні ринки;<br>– світові ринки |
| 4. | За рівнем розвитку | – розвинені;<br>– ринки, що розвиваються |
| 5. | Залежно від виду фінансових інструментів купівлі-продажу | – валютні ринки;<br>– кредитні ринки;<br>– ринки цінних паперів;<br>– ринки золота |

Усі сегменти фінансового ринку тісно переплітаються між собою, одні фінансові інструменти можуть конвертуватися в інші. Тому у фінансовій діяльності цю багатомірну структуризацію фінансового ринку держава повинна неодмінно враховувати.

Найбільш динамічним сегментом світового фінансового ринку є ринок цінних паперів. За останні 15 років співвідношення між сукупною капіталізацією акцій і світовим ВВП збільшилося більш ніж удвічі: з 45 до 94 %; капіталізація ринків боргових цінних паперів стосовно ВВП зросла з 73 до 143 %. Однак ще більш вражаючими темпами зростав обсяг торгівлі цінними паперами. За зазначений період обсяг торгівлі акціями на біржах світу збільшився майже у 80 разів. Показник ліквідності ринку акцій (відношення річного обсягу до сумарної капіталізації) на початку 90-х становив менше 1 %, за п'ять останніх років збільшився на два порядки – до 113 %. Особливо швидкими темпами зростають ринки похідних фінансових інструментів: тільки біржовий ринок деривативів, нормований по світовому ВВП, збільшився у 10 разів. Номінальна вартість базових активів, стосовно яких торгувалися похідні інструменти, досягла 47 трлн доларів, перевищивши світовий ВВП. Ще швидше зростав ринок позабіржових похідних, нині він досягнув астрономічної величини – 248 трлн доларів [3, с. 46].

Важливим фінансовим ресурсом стабільного і довгострокового зростання національної економіки повинен стати вихід українських компаній на міжнародні фінансові ринки: без доступу до світових ринків запозичень неможливий їх вихід на світові ринки продукції та послуг.

За останні роки інтерес до нашої країни, її активів значно посилився. Продаж „Криворіжсталі", купівля західними інвесторами декількох великих банків (купівля австрійським „Райффайзеном" другого по величині АППБ „Аваль" за 1,028 млрд доларів; продаж 51 % акцій Укрсиббанку французькому BNP Paribas), активна робота нерезидентів на фінансовому ринку, перші первинні публічні розміщення акцій (IPO) українських компаній (хоча й зареєстрованих за кордоном) на Лондонській біржі, – усе це сприяло підвищенню вартості будь-якого українського активу і, відповідно, всієї України. Нещодавно на фондовій біржі в Лондоні свої акції розмістила компанія „XXI століття". Попит перевищив пропозицію майже в шість разів, у результаті котирування паперів цієї компанії зростає, а разом з ним – і капіталізація.

Однак розміщення вітчизняних компаній здійснювалося не через Україну. У нас відсутнє не тільки законодавство про публічні компанії, але й окремий закон про акціонерні товариства. Сьогодні українська компанія не може, дотримуючись норм вітчизняного законодавства, вийти на іноземну біржу, тому що натикається на безліч проблем, зокрема, в питаннях корпоративного управління та обмеження руху капіталу.

Постійної державної підтримки потребують компанії, пов'язані з інформаційними технологіями, тому що емісія цінних паперів для них є основним засобом мобілізації фінансових ресурсів (інвестиційних ресурсів). Завдяки подальшому вдосконаленню функціонування фінансового ринку його механізми стали все більше забезпечувати перерозподіл коштів на користь найбільш прибуткових і перспективних компаній, що стимулює структурні зміни. На міжнародному фондовому ринку найбільшим попитом користуються акції компаній, пов'язаних із інтернет-технологіями, а також компанії таких напрямів, як біотехнологія, фармацевтика, генна інженерія тощо. Нові напрями діяльності формують нову економіку, в основі якої – інформаційні технології, електронна торгівля і банківське обслуговування, електронні комунікаційні системи. Вони стимулюють підвищення динаміки розвитку, надають гнучкості економіці і зменшують її залежність від кон'юнктури світового ринку сировини. У свою чергу, зміни реального сектора ставлять нові вимоги до фінансового ринку стосовно мобільності капіталу, систем управління ризиками та регулювання операцій.

Глобалізація у фінансовій сфері впливає на характер і тенденції зміни систем господарювання і управління в країнах світу, на зміст програм трансформації економічних систем. У країнах з перехідною економікою спостерігаються процеси пристосування державних інститутів і форм господарювання до нових вимог світового господарства. У національному господарстві країн світу закріпляються єдині норми ринкової поведінки, завдяки чому відбувається розповсюдження неоліберальних ринкових принципів економічної діяльності у міжнародному масштабі.

Фінансова глобалізація – це не тільки вільний та ефективний рух капіталів між країнами та регіонами, функціонування глобального фінансового ринку, а й формування системи наднаціонального регулювання міжнародних фінансів, реалізація глобальних фінансових стратегій транснаціональних корпорацій і транснаціональних банків. Складовими фінансової глобалізації є: глобальні фінансові ринки; глобальні фінансові суб'єкти (ТНК, ТНБ, центральні банки); глобальні фінансові інструменти як продукти, які є об'єктом купівлі продажу на глобальних фінансових ринках (гроші, інвестиції, цінні папери, кредити); технології фінансової глобалізації (глобальні фінансові стратегії, глобальні фінансові мережі, фінансові інновації) [1, с. 30].

У процесі фінансової глобалізації відбувається і глобалізація фінансової діяльності національних держав. Вона набуває ознак, що відрізняють її від традиційних форм фінансової взаємодії, заснованих на виняткові державному суверенітеті. Такими ознаками є: глобальна присутність міжнародних фінансових інститутів; міжнародна фінансова інтеграція; масове впровадження фінансових інновацій; посилення фінансової конкуренції між країнами; розширення міжнародного ринку єврооблігацій і євроакцій; розвиток множинності зв'язків між внутрішніми і міжнародними секторами ринку; вільне переміщення капіталу з внутрішнього на світовий ринок; розширення гарантій захисту кредитів і позичальників від ризиків внаслідок глобальної фінансової інтеграції тощо.

Отже, глобалізація фінансової діяльності проявляється як зміцнення організаційно-правових, управлінських і координаційно-контрольних зв'язків між різними міжнародними фінансовими ринками.

Водночас, здійснюючи лібералізацію фінансової системи, формуючи стратегію фінансової діяльності, українська держава повинна враховувати і пов'язані з нею ризики. У процесі лібералізації розвиненими країнами своєї фінансової системи у 70-90-х роках були зняті обмеження на проведення банками та іншими фінансовими установами різноманітних фінансових операцій. У результаті виникли фінансові холдинги, які пропонували клієнтам повний набір послуг у сфері фінансового посередництва. Саме ці фінансові холдинги в даний час домінують на світовому фінансовому ринку. Цьому сприяли такі системні фактори, як формування глобальних фінансових мереж, у центрі яких перебувають ці холдинги, ефект синергетики в зв'язку з об'єднанням в одну систему всіх видів фінансової діяльності, і ефект масштабу, пов'язаний із хвилею злиття найбільших фінансових інститутів.

Глобальне переміщення капіталу на світовому ринку має в основному стихійний характер, а масштаби його такі, що ніякі керуючі структури, приватні чи державні, не здатні його ефективно контролювати.

Зростання невизначеності на фінансовому ринку, зокрема, стосовно валютних курсів і курсів цінних паперів, стимулює розвиток механізмів хеджування і управління ризиками. Традиційні фінансові інструменти доповнюються новими видами цінних паперів і зобов'язань

– деривативами, які є похідними від інших цінних паперів. Деривативи дають можливість грати на зміні курсів валют, акцій, інших видів фінансових активів. Проте трансакції з деривативами виявилися поза системою правового регулювання і відкрили можливості для широкомасштабних спекуляцій, прискорюючи процес відокремлення валютно-фінансової сфери від реальної економіки.

Неконтрольоване транскордонне переміщення величезних обсягів капіталу в основному відбувається у вигляді короткострокових портфельних інвестицій, і концентрація його в сфері фінансових спекуляцій породжує зростаючу нестабільність усієї системи світового ринку, про що свідчить валютна фінансова криза 1997–1998 рр. Криза заставила говорити про глобальну фінансову систему, яка функціонує за власними правилами і не піддається регулюванню. „Фінансові ринки не передбачувані за своєю природою", – такий висновок робить Дж. Сорос [12, с. 25].

Завершуючи розгляд окремих фінансових аспектів економічної діяльності української держави в умовах фінансової глобалізації, можна зробити деякі узагальнення.

Розвиток національної економіки потребує значних фінансових ресурсів, що в свою чергу вимагає вироблення відповідної стратегії фінансової діяльності держави по їх нагромадженню. Важливим джерелом залучення фінансових ресурсів для українських суб'єктів різних рівнів можуть і повинні стати міжнародні фінансові ринки: валютні, акцій, позичкового капіталу. Необхідно швидше адаптуватися до світових норм поведінки, вибудовуючи відповідно внутрішню фінансову інфраструктуру, навчитися діяти за власними сценаріями, нав'язуючи партнерам, де це можливо, свою лінію поведінки відповідно до довгострокових інтересів країни.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Уткин А.И. Глобализация: процесс и осмысление. – М.: Логос, 2001. – С. 9–10.

2. Стігліц Джозеф. Глобалізація та її тягар: Пер. з англ. – К.: Вид. дім „КМ Академія", 2003. – 252 с.

3. Рубцов Б. Тропинка к процветанию // Эксперт. Украинский деловой журнал. – 2005. – № 44 (47). – 21–27 ноября. – С. 46–50.

4. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін.; Керівник авт. кол. і наук. ред. О.Г. Білорус. – К.: КНЕУ, 2001. – 733 с.; Стратегія економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія / За ред. Д.Г. Лук`яненка. – К.: КНЕУ, 2001. – 538 с.

5. Клочко В.П. Фінансова глобалізація: позитиви і негативи для перехідної економіки // Актуальні проблеми економіки. – 2002. – № 5. – С. 43–49; Луцишин З.О. Трансформація світової фінансової системи в умовах глобалізації. - Видавничий центр „ДрУк", 2002. – 320 с.; Полозенко Д. Фінансова глобалізація та її можливі наслідки // Економіка України. – 2002. – № 9. – с. 12–16.

6. Білорус О.Г. Економічна система глобалізму. – К.: КНЕУ, 2003.– 360 с.; Єщенко П.С., Кваснюк Б.Є., Бірюков О.А. Нова модель держави. – Слов'янськ: „Печатный двор", 2002. – 143 с.; Малий І.Й., Диба М.І., Галабурда М.К. Держава і ринок: філософія взаємодії: Монографія / За заг. та наук. ред. д-ра екон. наук, проф. І.Й. Малого. – К.: КНЕУ,2005. – 358 с.

7. Ляшенко Ю.І., Максименко І.А. Фінансова діяльність держави: цілі, засоби, результати // Фінанси України. – 2003. – С. 61–66.

9. Measuring Globalization: Economic Reversals, Forward Momentum by FOR EIGN POLICY, A.T. Kearney March/April 2004 // www.foreignpolicy.com
10. Сутягин А.А. Мировые финансовые рынки // Финансы и кредит. – 2007. – № 4 (244). – С. 18–26.
11. World Investment Report 2007: Transnational Corporations, Extractive Industries and Development. " New York and Geneva: United Nations, 2007. – P.XV.
12. Стукало Н.В. Глобалізація та розвиток фінансової системи України // Фінанси України. – 2005. – № 5. – С. 29–35.
13. Сорос Д. Открытое общество. Реформируя глобальный капитализм. – М., 2001. – С. 25.